

Európska dimenzia vo výchove a vzdelávaní

Jolana Manniová

Príspevok je zameraný na spoločenskú problematiku, ktorá v súčasnosti rezonuje vo všetkých oblastiach života, ku ktorým patrí aj zavedenie európskej dimenzie do výchovy a vzdelávania. Naša škola stojí na prahu procesu, v ktorom sa podľa Walterovej (1997), Mistríka (1999) a Berovej (2001) výchova k európanstvu a kultivácii vzťahu k Európe stáva kľúčovou otázkou.

Výchova k európanstvu a európska otázka výchovy a vzdelávania sú podľa Walterovej (1997) a Mistríka (1999) významným faktorom prípravy detí a mládeže na život v dospelosti i prostredkom porozumenia prostredia, v ktorom žijú. Výrazom národného vzdelanostného potenciálu nie je len otázka základných zručností, ale je to i harmónia medzi rozumovým prístupom a citom, toleranciou a chápaním druhých, ako aj vlastné úsilie a smerovanie každého jednotlivca.

Európsku dimenziu vo výchove a vzdelávaní môžeme vymedziť ako proces kultivácie vzťahu k Európe a k odhaľovaniu jej hodnôt. Podľa Gruppa (2000) sa realizuje osvojovaním si vedomostí a zručností, dôležitých pre pochopenie európskych procesov, rozdielností a jednoty, pre vzájomné porozumenie, toleranciu a ústretovosť, pre prípravu mladých ľudí na rolu zodpovedných občanov, kvalitných ľudí a flexibilných pracovníkov.

Naše deti sú podľa spomínaných autorov budúcimi aktívnymi účastníkmi a spolutvorcami európskeho zjednocovacieho procesu. Predstava úlohy školského vzdelávania v sociálnej integrácii Európy je zameraná vo výchovnej oblasti na hodnoty slobody, humanizmu a demokracie, čím naplňajú rámec výchovných cieľov a v oblasti vzdelávania na rozširovanie a rozvíjanie poznatkov o európskej histórii, kultúre, vede a umení.

Okrem toho škola potrebuje pripraviť žiakov k väčšej sociálnej zodpovednosti. Takto koncipovaná výchova, ktorá ich pre túto úlohu pripravuje, nesmie zabudnúť na sociálne ciele, v ktorých sú zakomponované požiadavky na zlepšenie jazykových zručností, na vzájomné poznávanie národných kultúr, na schopnosť pracovať s príslušníkmi iných národov alebo v prostredí inej krajiny, ktorá má viesť podľa Lombardiniovej (2001) k vytváraniu povedomia európskeho občianstva.

V ďalších smeroch majú svoje zastúpenie socializačné ciele, ktoré z pohľadu európskej dimenzie vo výchove a vzdelávaní majú vypestovať u žiakov zmysel pre zodpovednosť a solidaritu so spoločnosťou, ako aj osobnostné ciele, ktoré majú rozvinúť schopnosti autonómie, úsudku, kritického postoja

a inovácie. Sociologické a sociálne aspekty majú klást dôraz na problematiku rozvoja ľudského potenciálu a sociálny rozvoj.

V európskej dimenzii vzdelávania však podľa Walterovej (1997) nejde len o vzdelávanie v Európe, ale o prípravu na život v nej. Preto je potrebné ďalšie ciele tejto výchovy zamerať na oblasť formovania postojov (k sebe, druhým, k ľuďom a skupinám, k hodnotám), na rozvíjanie zručností a schopností (sebavyjadrovanie, vnímanie druhých, vzájomnú komunikáciu, spoluprácu, rozhodovanie, riadenie, hodnotenie) a vedomostí (informácie o sebe i druhých, o komunikácii, postojoch, hodnotách).

Keďže plnohodnotnú Európu predstavuje súžitie rôznych kultúr schopných svojho rozvoja a vzájomného obohacovania sa, pak k podstatným znakom výchovy a vzdelávania patrí podľa Mistríka a Ondruškovej (1999) jej multikultúrny charakter, ktorý rešpektuje rozdiely ako hodnotu. V programoch interkultúrnej výchovy sa postupne formovali princípy, ku ktorým patrí:

- ochrana základných práv každého jednotlivca a etnických skupín imigrantov;
- interkultúrna výchova ako integrálna súčasť ľudského práva na vzdelanie.

Programy interkultúrnej výchovy čerpajú zo skúseností, ktoré sú založené na úcte a rešpekte k minoritnej kultúre, pričom kladú dôraz na oboznamovanie žiakov s kultúrou prijímajúcej krajiny a s jej problémami.

Ďalším východiskom v európskej dimenzii vzdelávania je vzťah spoločnosti k ľudským právam. Výchova má viesť k tomu, aby si jednotlivec uvedomoval svoje práva a zároveň rešpektoval práva druhých. Preto už v primárnom vzdelávaní sa kladie dôraz na rozvoj intelektuálnych schopností (schopnosť počúvať, identifikovať, diskutovať a chrániť svoje názory, schopnosť rozhodovať a posudzovať), na rozvoj sociálnych zručností (rozpoznávať a prijímať odlišnosti, vytvárať pozitívne osobné vzťahy, riešiť konflikty nenásilnou cestou, prijímať zodpovednosť, zúčastniť sa rozhodovania).

Ďalšou dôležitou oblasťou je výchova, ktorá predstavuje základné stratégie pre dosahovanie pozitívnych zmien v prostredí. Jej hlavným cieľom je utvárať spoločenské vedomie o ekológii, ktorá sa stará o racionálne a šetrné užívanie prírodných zdrojov, pričom sa každý môže stať aktérom ochrany prostredia.

Východiskom je prijatá myšlienka udržateľného rozvoja, ktorá podľa Walterovej (1997) dáva nádej udržať dostatočne vysokú životnú úroveň a nezhoršiť kvalitu prostredia. Z pedagogického hľadiska pri interpretácii tejto myšlienky treba postupovať globálne a v cieľoch výchovy sa postupne zameriavať na vytváranie postojov k zodpovednosti voči prírode, kultúre a budúcim generáciám. Ďalej treba upevňovať vytváranie etických a ekologických

vzťahov, vrátane ľudskej činnosti tak, aby vytvárali stabilitu a pozitívne hodnoty vo svojom okolí, čím sa mení kvalita života, vytvára sa nový životný štýl, ktorý povedie k prehodnocovaniu ľudských potrieb.

V európskej dimenzii vzdelania silne rezonuje i myšlienka využívania informačnej a komunikačnej techniky, ktorá zabezpečí informačnú gramotnosť v spoločnosti, ale i zblíži rôznorodý oddelený svet duchovnej kultúry a umenia so svetom techniky.

Naznačené dimenzie vzdelávania v súčasnosti vyžadujú inováciu pedagogického systému, ktorého paradigmy budú dôsledne zamerané na dosahovanie vysokého stupňa sebauvedomovania európskej kultúry.

Z nášho pohľadu, vzhľadom na formujúci vplyv, na ktorom stavia európska dimenzia vzdelávania, utváranie novej kultúry, ktorá bude stavať na syntéze kvalít v rovine poznávacej, hodnotiacej a pretvárajúcej, bude sa prezentovať v novom spôsobe správania sa, pričom sa zachovávajú miestne kultúrne tradície, pamäti a identity.

Celistvý komplexný systémový pohľad na svet sa podľa Tokárovej (2002) stane podkladom scenára budúcnosti, v ktorej pevná únia už teraz berie na vedomie rýchlo sa vyvíjajúcu globálnu situáciu, ako aj chápe naliehavosť tejto reflexie.

Preto je potrebné podľa Beemaerta a Sandera (1993) v tejto dimenzii rastu a rozvoja klásť dôraz na formujúce pozitívne formálne i neformálne vzdelávanie, ktoré je nezastupiteľné pre vytváranie zmien v postojoch ľudí, v získavaní etického i životného povedomia v pevnej interiorizácii všeludských hodnôt zlučiteľných s trvalo udržateľným rozvojom.

Cieľ výchovy a vzdelávania v zjednotenej Európe podľa Moldana (1996, s. 183) vychádza z modelu proaktívneho človeka. Je to človek, ktorý využíva nielen osvojené vedomosti a zručnosti, ale je schopný reagovať v osobných, životných a pracovných situáciách, je tiež schopný prijímať podnety z okolia, dokáže novým komplexným situáciám predchádzať, vie hľadať varianty riešenia a vyhodnocovať ich dôsledky.

Je schopný sa vyrovnávať s meniacim sa prostredím a charakterom činností, pracovať a prijímať úlohy v skupine, pričom nestráca svoju ľudskú, občiansku a kultúrnu identitu. Je tvorivý, učí sa celý život.

Proaktívny človek disponuje súborom vedomostí a zručností univerzálne použiteľných v komplexných situáciách. Tieto zručnosti sú nielen výsledkom učenia, osvojovania vedomostí a zručností, ale tiež potenciami ďalšieho rozvoja. Tieto zručnosti skupina expertov Rady Európy vymedzila ako súbor kľúčových kompetencií pre Európu (Perret, 1996).

Kompetencie pre Európu

Návrh kompetencií podľa Walterovej (1999, s. 188):

- **Učenie** – byť schopný pracovať so skúsenosťami:
  - dávať veci do súvislostí a organizovať poznatky,
  - organizovať svoj učebný proces,
  - vedieť riešiť problémy,
  - byť zodpovedný za svoje učenie.
- **Objavovanie** – zvažovať rôzne zdroje dát:
  - radiť sa s ľuďmi zo svojho okolia,
  - konzultovať s expertmi,
  - získavať informácie,
  - vytvárať dokumentáciu.
- **Myslenie a uvažovanie** – chápať kontinuity minulosti a súčasnosti:
  - byť schopný sa vyrovnáť s neistotou,
  - zúčastňovať sa diskusie a vyjadrovať svoj názor,
  - hodnotiť sociálne správanie s ohľadom na svoje zdravie, potreby a prostredie,
  - vážiť si umenie a literatúru.
- **Komunikácia** – rozumieť a hovoriť viacerými jazykmi:
  - byť schopný čítať a písať vo viacerých jazykoch,
  - byť schopný hovoriť na verejnosti,
  - obhajovať a argumentovať svoj vlastný názor,
  - počúvať a brať do úvahy názory iných ľudí,
  - vyjadrovať sa písomne,
  - rozumieť grafom, diagramom a tabuľkám.
- **Kooperácia** – byť schopný spolupráce a spolupracovať:
  - robiť rozhodnutia,
  - riešiť konflikty,
  - posudzovať a hodnotiť,
  - nadväzovať a udržiavať kontakty.
- **Práca** – vytvárať projekty:
  - brať na seba zodpovednosť,
  - prispievať k práci skupiny i spoločnosti,
  - organizovať svoju vlastnú prácu,
  - prejavovať solidaritu,
  - ovládať matematické a modelové nástroje.
- **Prispôsobovanie sa zmenám** – využívať informačné a komunikačné techniky:
  - byť flexibilný pri rýchlych zmenách,
  - nachádzať nové riešenia, byť húževnatý v prípade ťažkostí.

V súvislosti s podielom školy na výchove k európanstvu treba vychádzať z bohato členeného obsahu, ktorý v súčasnosti tak v Európe i u nás, naráža

na nápadné nedodržiavanie etických a mravných noriem v povedomí dnešnej populácie. Svet sa odvracia od ideálu dobra, spravodlivosti, čestnosti, lásky. Bujnie zlovôľa, ľahostajnosť človeka k človeku, vytratilo sa svedomie. Činitele socializačného pôsobenia sa javia skôr neúčinné. Vytvára sa nový silný individualistický životný štýl so zmenenou hodnotovou orientáciou. Týka sa to tak školy, tak rodiny, spoločenských inštitúcií i cirkvi. Humanistické koncepcie výchovy v celých dejinách pedagogiky veria, že vývoj človeka je dôležitejší než vývoj ekonomický, pretože výchova a vzdelávanie ako špecifický sociálny systém plní v celej histórii ľudstva tri základné sociálno-rozvojové funkcie:

1. ontogenetickú (napomáha vo vývoji osobnosti jedinca);
2. sociogenetickú (napomáha rozvoju štátu, národu, skupín);
3. kontinuálnu, transformačnú (napomáha generačnému vývoju ľudstva, rozvoju civilizácie, prenosu kultúrnych hodnôt, nových ideí).

Kontinuálna výchova má reálny potenciál urýchľovať požadované zmeny a napomáhať prevencii a riešeniu problémov, ako aj aktualizovať hodnoty modernej kultúry a hodnotové priority v transformujúcich sa štátoch strednej a východnej Európy. Sociokultúrny obsah výchovy a vzdelávania sa sociálnym učením sa má podľa Skalkovej (2004) zamerať na ľudské činnosti, ako sú: poznávací činnosť, hodnotenie, konanie, komunikácia, pretože účinne napomáhajú rozvoju sociálnych vzťahov:

S ohľadom na rýchlo sa meniace podmienky spoločenského a individuálneho života je úlohou pedagogickej teórie a praxe, aby teleológovia z celej Európy spoločne odborne a systematicky rozpracovali obsah výchovy a vzdelávania, ktorý bude pripravený zohľadňovať prúdy kultúrnej rôznorodosti, premietnutý do cieľov výchovy v jednotlivých krajinách.

Je namieste otázka, či je potrebné formulovať nový cieľ, ideál výchovy, alebo či sa zotrvá pri klasickom modeli harmonicky rozvinutej osobnosti.

V kontexte súčasnej doby sa v jednotlivých krajinách pozícia cieľa výchovy zásadne mení. Naplnenie sociálnych funkcií výchovy prostredníctvom pedagogických cieľov a obsahu vzdelávania sa stáva mimoriadnou šancou každej spoločnosti. Preto vo vzťahu riešenia problémov je potrebné vypracovať programy prosocionálneho správania s komplexnou zameranosťou na rozvoj osobnostných kvalít. S aktívnym multiperspektívnym metodickým prístupom sa tento náročný proces realizácie výchovných cieľov v Európe postupne uskutočňuje.

Literatúra

- BEEMAERT, Y., SANDER, T. *The European Dimension in the Teacher Education*. Published by ATEE with financial support of the Commission of the European Communities. Belgium: ATEE, 1993.

- BEROVÁ, M. Vzdelávanie v krajinách európskej únie. *Pedagogické spektrum*, 2001, roč. 10, č. 5/6, s. 49–86.
- GRUPP, C. D. *Europa 2000. Der Weg zur Europäischen Union*. Bonn: Omnia, 1991.
- LOMBARDINI, V. *Európska únia*. Bratislava: ŠPÚ, 2001. ISBN 80-85756-49-8.
- MANNIOVÁ, J. Globálna výchova a profesionálne kompetencie učiteľov. *Pedagogické rozhlady*, 2001, roč. 10, č. 3, s. 12–14.
- MISTRÍK, I. *Integrujúca sa Európa*. Bratislava: EVYAN, 1999. ISBN 80-968199-0-97.
- MISTRÍK, M., ONDRUŠKOVÁ, N., a kol. *Kultúra a multikultúrna výchova*. Bratislava: IRIS, 1999. ISBN 80-88778-81-6.
- MOLDAN, B. Vysokoškolské vzdelání pro trvale udržitelný rozvoj. *Alma Mater*, 1996, roč. 6, č. 4, s. 181–186.
- PERRET, J. F. *Introductory Notes to the Symposium on Key Competencies for Europe*. Strasbourg: Council of Europe, 1996.
- SKALKOVÁ, J. *Pedagogika a výzvy doby*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-060-3.
- TOKÁROVÁ, A. Paradoxy globalizácie, vzdelanie a sociálny rozvoj. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity (Studia minora facultatis philosophicae universitatis Brunensis)*, U7, 2002, s. 8–25.
- WALTEROVÁ, E. *Objevujeme Evropu*. Praha: UK, 1997. ISBN 80-86039-27-7.

MANNIOVÁ, J. Európska dimenzia vo výchove a vzdelávaní. *Pedagogická orientace* 2004, č. 1, s. 16–21. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: PaedDr. Jolana Manniová, CSc., Pedagogická fakulta UK, Račianska 59, 813 34 Bratislava, Jolana.Manniova@fedu.uniba.sk